

Romualdas Granauskas

ŠVENTŪJŲ GYVENIMAI

Novelių apysaka

Šv. Pilimana

Ji buvo mergos vaikas, ir jos motina buvo mergos vaikas. Dažniausiai taip ir būna. Gimsta toks žmogus nelaukiamas ir niekam neatneša vilties. Be brolių, be seserų. Ir turi jis tartum sprauste įsisprausti tarp anksčiau gimusių ir anksčiau pradėjusių gyventi. O kaip gyventi, kad neužkliūtum už jų nei balsu, nei alkūne? Lyg eitum kartu su visais, bet pačiu pakraštėliu, lyg valgytum paties užsidirbtą duoną, tačiau nedrąsiai ir mažais kąsneliais. Vienintelis geresnis dalykas buvo nebent tas, kad gimė ji gilią ir šaltą žiemą prieš pat Kalėdas, kai motina šiaip ar taip buvo grįžusi iš ūkininkų ir baugščiai laukė pavasario, kad vėl kas pasamdytų. Seneliai turėjo savo medinę trobą pačiame Kapų gatvės gale, prie Žvyrių, iš jos kamino visą žiemą raitydavosi aukštyn mėlynas dūmelis, bet pats skysčiausias visame miestelyje. O pirmasis gyvenimo prisiminimas buvo jos pačios klyksmas. Senelis kasė duobę. Ji, pasodinta šalia antkapio, kažkuo žaidė. Kuo ji ten galėjo žaisti? Nebent kokia žole ar nusiskintu žiedu. Kai pakėlė galvą, jai pasirodė, kad senelis, vis mažėdamas, palengva grimzta į žemę, jau matyti tiktai pečiai ir kepurė. Ji sukliko iš siaubo, štai tą savo klyksmą ir atsimena. Ir dar buvo ožka, kuri viena per dieną ganydavosi Žvyrijose. Bjauraus būdo ir didžiai raguota, užtat vakare pati pareidavo namo.

Lauktas ar nelauktas ateitų į pasaulį vaikas, motina, kad ir kokia ji būtų, vis tiek turi pati išrinkti jam vardą. Gal ne vieną naktį tamsoje virš lovos sklandydavo žmonių vardai kaip nematomi paukščiai. Vieni atskrisdavo, kiti nuskrisdavo, bet vis ne tie. Motina negalėjo tikėtis, kad vaikas gims gražus. Ji pati buvo negraži, labai negražus buvo ir tas, kuris vienintelis turėjo teisę vadintis tėvu. Gal todėl ir norėjo, kad bent vardas būtų gražus, kad nenusitrintų kartu su žmogumi per gyvenimą. Yra žemaičiuose toks vardas – Filomena, bet labai retas. Bernardas ir Filomena. Bernardą ji galėjo girdėti bažnyčioje per Visų šventųjų litaniją, o Filomenos vardo joje nėra. Bet juk buvo kažkur girdėjusi. Tik žemaičiai Filomenos vardą taria kaip Pilimana, todėl iš to gražumo nieko nebelieka.

Jau paauglystėje Pilimana žinojo, kad yra negraži, tokia ir buvo: neaukšta, plačių pečių, didele krūtine, vyriškų veido bruožų, stambių plaštakų ir pėdų. Motina buvo gražesnė. O senelė buvo visai graži, ir senelis gražus, tik jis nebuvo motinos tėvas. Bet Pilimanai jis vis tiek buvo mylimas senelis, nors beveik kasdien ir grimzdo į žemę. Ir nugrimzdo palengva abudu su senele. Medinėje troboje prie Žvyrių ištisus metus niekas negyvendavo, nes motina tarnavo, jau tarnavo ir pati Pilimana, todėl nugrimzdo ir troba. Vieną dieną mergaitė suprato, kad niekur pasaulyje ji neturi namų. Sraigė turi, gyvulys turi, medis turi pavėsį po savo šakomis, tik ji viena – nieko. Todėl nusprendė, kad pati sau bus savo namais, visur juos nešiosis ir viena juose gyvens. Ir nieko į juos neįsileis, tiktai karves.

Kur dėjosi baltoji ožka, ji nežinojo, nes nebuvo ko paklausti. Ožka buvo vardu Ožka. Pilimana pati sugalvojo gražią savo Ožkos mirtį. Vieną vakarą ji tiesiog nebeparėjo iš Žvyrių. Saulei leidžiantis ji nusiskynė karklo lapą, bet nesukramtė, o paliko pusę jo kyšoti iš burnos, paskui nusileido į pačią giliausią duobę, atsigulė joje ir numirė. Nebenorėjo kas vakarą grįžti iš Žvyrių, nes namuose jau seniai nebebuvo Pilimanos. Ji tada jau tarnavo pas Beržonskius Dvaralyje, ten augo pamečiui gimę trys berniukai, ten pirmą kartą paglostė karvę, pirmą kartą iš arti pamatė slyvų spalvos akis. Jos taip pažiūrėjo jai į pačią širdį, kad Pilimana sustingo vietoje.

Nors jai nepriklausė, bet ji pati siūlėsi melžti.

– Ką tu, vaikeli, pamelši? Tavo rankos dar mažos!

– Ne! – ginčijosi Pilimana, atkišdama į priekį plaštakas. – Jau tokio didumo, kaip jei ir tamstos!..

Iš tikrųjų tokio didumo, ir Beržonskienė leido, bet tiktai vieną, o pati pamelžė tris kitas. Netrukus visos keturios jau tiesdavo snukius Pilimanos pusėn, o Beržonskienė stebėdavosi:

– Kas čia ir yr? Kai tu melži – visuomet daugiau pieno duoda!

Pilimana iš džiaugsmo garsiai šaukė savo širdies namuose: „Todėl, kad jos mane myli!..“

Ir iš tikrųjų visi gyvuliai – karvės, kiaulės, veršeliai – tartum linko, tiesėsi į jos pusę. Net tie, kuriuos ji matydavo pirmą kartą, sakysim, šunys. „Aš tik laukiu, kuomet ir varnos pradės tūpti tau ant galvos“, – juokdavosi Beržonskienė, pas kurią Pilimana išstarnavo ar ne trejus metus, kol mažiausias iš berniukų, vardu Povilas, lakstydamas po kiemą, išmoko pats atsisegti ir užsisegti trumpų kelnelių dugną, kai tūpdavosi už varnalėšos.

Tą dieną, kai Pilimana su drabužių ryšeliu vienoje rankoje ir pusmaišiu maisto ant nugaros pasirodė žvyrkelyje, visos keturios karvės raišiojosi gana toli pamiškės ganykloje, bet visos vienkart kažką pajuto, pakėlė galvas ir pradėjo mūkti. Ne baubti, lyg būtų visą dieną nemelžtos ar negirdytos, o mūkti, – tyliau, dusliau, bet iš visos didelės gyvulio širdies. Pilimana peršoko griovį ir pasileido bėgti jų pusėn. Beržonskienė stovėjo kieme ir matė, kaip Pilimana atsisveikina su jos karvėmis.

Tą vienintelį kartą ji ir teturėjo, kur žmoniškai pareiti, nes seneliai dar tebegyveno, tik Ožka jau buvo pasirinkusi savo mirtį su žaliu karklo lapu burnoje.

Rudenį ją pasikvietė vaistininkienė už tarnaitę. Ten nebuvo gyvulių, tik senas pusaklis katinas, darantis kur papuola, o Pilimanos darbas buvo nuo ryto iki vakaro plauti, šveisti, blizginti, šluostyti, nešioti iš kiemo vandenį ir vėl iš pradžių: plauti, šveisti ir blizginti. Kitą vasarą ją atleido kaip nešvarią, negrabią, nemokančią išvirti net paprasčiausio valgymo ir netinkamą matyti kambaryje padoriam žmogui. Dėl to Pilimana nė kiek neišgyveno, tiktai apsidžiaugė. Jau tą pačią savaitę ją pasamdė už mergą pats Martinkus. Nelabai toli nuo miestelio, tik į kitą pusę nei miškas, už retėjančių į pakraščius trobų, buvo didelis jo ūkis. Ten nebuvo nei vaikų, nei karvių, tik daug kiaulių, kurias vis išveždavo tai į Skuodo, tai į Kretingos geležinkelio stotį. Viskam vadovavo ne pats Martinkus, o jo sesuo, kurčia senmergė. Martinkus tam ir nelabai turėjo laiko, nes buvo seniūnas, šaulių vadas, prižiūrėjo miestelio gaisrinę ir dar turėjo visokias kitų pareigų, apie kurias Pilimana net nežinojo, lai buvo aukštas stambus vyras, jis vienintelis miestelyje nešiojo vešlią juodą barzdą. „Mūsų Šliūpas“, – sakydavo apie jį žmonės ne tik dėl barzdos, bet ir dėl to, kad jis beveik nėjo į bažnyčią, nes tuojau susipykdavo su kiekvienu klebonu, kokį tik čia atkeldavo. Turėjo jis ir jauną, gražią žmoną, bet labai ligotą. „Šikotą, – pridurdavo mintyse Pilimana. – Turi Kaune pisoklį, tad ir važinėja kas dvi savaites. Ko neina čia pat pas miestelio daktarą? Tas bematant perprastų tokią ligą.“ Pilimana nė pati nežinojo, kad tokios negražios mintys ateina į galvą tik dėl paties Martinkaus, nors tas ir užkalbinęs tebuvo ją du kartus: vieną kartą – kieme, antrą – prie tvarto durų, kai skaičiavo vežamas kiaules. Tarp tų kiaulių, jovalų ir kibirų, galima sakyti, ir prabėgo visa Pilimanos jaunystė. Miegoti jai buvo parodyta klėties kamara, joje stovėjo tik lova su šiaudiniu čiužiniu. Keli viršutiniai drabužiai kabėjo ant vinių prie durų, o po lova, sukaltoj fanerinėj dėžėj, – kitas jos turtas. Ne, dabar jau nebe dėžėj, o tikrame lagamine su blizgančiais ir spragsinčiais užraktais, kurį ponija gražuolė jai atidavė kaip negražų ir todėl netinkamą vežiotis į Kauną. Nuo jo beveik kasdien, ištraukusi iš palovio, Pilimana nušluostydavo dulkes.

„Turtinga ar neturtinga?..“ – tokia mintis niekada nebuvo atėjusi Pilimanai. Gražiajame lagamine, tam tikroje kišenėlėje, buvo sudėti visi Pilimanos pinigai: ir litai, ir rubliai, ir ostmarkės, ir vėl rubliai, ir net keli červoncai. Visi jie dabar buvo beverčiai, bet Pilimanai dėl to nelabai skaudėjo širdį. Ar dėl tų

popierių reikia jau taip plėšytis ir draskytis? Kaip gali negyventi ir sunkiai nedirbti, jeigu ir esi tik tam gimęs?

Martinkaus neišvežė į Sibirą. Enkavedistai jį suėmė pačiame miestelyje ir, trumpai patardę, tą pačią dieną išgabeno sunkvežimiu į Kretingą. Ponia gražuolė, savo laimei, buvo išvykusi į Kauną, o sesuo, nors ir kurčia, bet vis tiek užgirdo, kad brolis suimtas, ir, viską metusi, dingo. Gal pas tolimus gimines, gal dar kitur. Mesti nelabai ir buvo ką: dvi kiaulės ir kelios vištos. Atvažiavo sribokai, kiaules iššaudė, vištas išgaudė, lašinius nukabino. Drabužius, batus taip pat susvaidė į vežimą, juos vėliau sunėšios miestelio sribokai ir aktyvistės. Bulvių, daržovių, malkų ir kelių vežimų kraiko šiaudų neėmė. Pilimanos nelietė, ji liko gyventi savo kamaroj. Niekas jai to neleido, bet niekas ir neuždraudė, tik neilgai ji viena kaip ponja gyveno. Netrukus į Martinkaus ūkį atsikraustė iš Dvaralio toks Jazbutis su šeima. Nebegalėjo ilgiau ten gyventi – bijojo partizanų. Jau kitą dieną pareiškė, kad viskas, kas liko po Martinkaus, dabar bus jo, net kiemo takai, nes jis yra tarybų valdžios aktyvistas ir mylėtojas.

– Mylėk, – sutiko Pilimana. – Aš ir patvoriu praeisiu.

Bet patvoriais ji nevaikščiojo, pakrypuodama žingsniavo visais kiemo takais, kur tik jai reikėjo.

Tą pačią dieną, kai sribokai keliais vežimais išvežė Martinkaus turtą, ji apėjo viską: namus, tvartą, klėtį, vasaros virtuvę, kurioje ir per žiemą šutindavo jovalus. Iš ten į kamarą parsinešė pusę bako žibalo ir tokią žibalinę viryklę – kerogazą, ant jo ponja gražuolė kartais kepdavosi kiaušiniene. Vaikščiodama po tuščią daržinę, Pilimana pamatė raibosios vištos uodegą. Vargšė buvo kietai įstrigusi tarp daržinės sienos ir šiaudų, leisgyvė iš baimės ir beveik nebemirkčiojo. Pilimana parsinešė ją į kamarą, atsisėdo ant lovos, vištą pasitupdė į skreitą, pražiodė snapą ir įpylė valerijono. Višta spurstelėjo porą kartų ir nurimo. Ne tik nurimo, bet ir užmigo, o Pilimana išsėdėjo nejudėdama gal porą valandų, kol ši išsimiegojo. Kitą dieną jau kažką knapaliojo ant prieklėčio, tik nieku gyvu nenorėjo būti viena, – kvaksėdama sekiojo Pilimanai iš paskos kaip koks šuniukas. Jazbutis, sutikęs abi ant tako, vieną dieną pareiškė:

– Ta tavo višta visus pašalius nušaikiojo! Arba tu aną uždarai, arba aš pats patvarkysiu!

Suraukusi vešlius antakius, ji pažengė tik vieną žingsnį Jazbučio pusėn, ir tas išsigandęs atsoko. Jį, tokį pėgžlą, Pilimana galėjo tiesiog nudurti papais.

Nugyvenusi didesnę savo gyvenimo dalį, Pilimana tarėsi žinanti, kaip nugyvens ir likusią: nuomosis butą miestelyje pas žmogų, kuris neturi vaikų mažulyno, nusipirks mažą baltą ožkelę, užsiaugins iki didelės ir ganys ją Žvyrijose, o kad neiškvaištų nuo dyko buvimo, paprašys kokios moters, kad išmokytų megzti, nes kol kas nieko nemokėjo, net akių apmesti. Ką nors suvisam paprasto, be jokių raštų ir išmislų. Ožka vėl bus vardu Ožka ir visur sekios iš paskos, nereikės nei virvagalio ant kaklo, nei ko.

O dabar viskas griuvo. Taip griuvo, kad ir kojas užvertė į viršų.

Niekada Pilimanai nereikėjo rūpintis nei savo maistu, nei drabužiu ar malkomis žiemai. Jos rūpestis tebuvo vienas, bet labai didelis: kad kiekvienas jos gyvulus būtų laiku pašertas, pagirdytas, paglostytas, pakalbintas, kad niekas nemūktų, nebliautų, nežviegtų šaukdamasis ir neprisišaukdamas pagalbos. Pilimana niekada nesuprato žmonių: kaip galima rūpintis ne kitais žmonėmis ar gyvuliais, o tik pačiu savimi. Nuo ryto iki vakaro, per visas dienas ir per visą gyvenimą. Keptis sau atskirai kiaušiniene, kraipytis ir vaipytis prieš veidrodį. Paspirti koja lagaminą ir pasakyti, kad esąs nebegražus, todėl nebetinkamas. Ar daiktas gali būti gražus? Daiktas yra daiktas, kirvis yra kirvis, šakės yra šakės. Jei kotas nenulūžęs, vadinasi, geras ir tinkamas. Reikia tiktai matyti, kaip kartais sublizga saulėj delnų nugaludintas kotų medis, koks šiltumas nuo jų paeina, kai paimi į rankas.

Nuo ponios gražuolės Pilimanos mintys vėl grįžo į vasaros virtuvę. Ant ko ji kepdavosi tą savo kiaušiniene? Pastaruoju metu – ant vadinamojo kerogazo, o prieš tai – ant tokios keturkojės ketaus

krosnelės, kol viena koja kažkaip nulūžo. Ponia gražuolė kartais liepdavo Pilimandai užkurti joje ugnį, nes pati ir to nemokėjo.

Krosnelė, dar pilna šaltų pelenų ir nuodėgulių, gulėjo ratinės kampe ant šono. Ar velnias ją ten ir nunešė? Iškrapščiusi viską lauk, Pilimana šiaip ne taip parvilko ją į kamara, o po trūkstama koja pakišo dvi plytas. Dabar nebešals per žiemą, nesiprašys pas Jazbučius į vidų, lai nė negalvoja.

Ko ji čia laikėsi toj savo kamaroj iš paskutiniųjų? Todėl, kad taip buvo sulygta su pačiu Martinkum: nuo pavasario iki pavasario, ir taip – jau daugelį metų, o sulygtasis žodis už akmenį tvirtesnis.

O gal ir ne dėl to. Kaip gali toks doras žmogus kaip Martinkus be niekur nieko prapulti? O ir ta jo sesuo, – ką ji kam blogo yra padariusi? Juk visi žmonės pilna burna sako: ilgai taip negalės būti!.. Neišsilaikys pasaulis ant tokių neteisybių!..

Pilimana čia bus, kol pargrįš vienas ar kitas, o gal ir abudu.

Rugsėjo pradžioj Jazbutis išsivedė visą savo šeimyną į lauką ir suklupdė bulvių dirvos pakrašty su krežiais ir kabliais rankose. Pilimana ryžtingai atžygiavo ir parodė pirštu:

– Šitos aštuonios vagos – mano! Martinkus man įsėjo!

– O dėl ko ne aštuoniolika?..

– Dėl to, kad aštuonios! Ir nekušink nė vieno kero! Pirmą kartą gyvenime Pilimana taip sumelavo, bet dabar ji viena pati turėjo kovoti dėl savo gyvenimo.

– Ir kask greičiau, kad man lytai neužeitų! Aš su tavim vienoj dirvoj ne tiktai kast nesiklaupsiu, bet ir šikt nesitūpsiu!

Tą rudenį visą miestelį surašė į kolchozą. Tarnautojų – ne, o kas turėjo bent lopelį žemės, sodelį ar daržą – visus. Įrašė ir Pilimaną, kuri neturėjo nieko, bet jai buvo vis tiek. Pirmininku padėjo tokį Jagminą, o Jazbutis buvo pakeltas ne tik į didelius viršininkus – karvidės vedėju, bet turėjo dar ir šerti bei girdyti tas karves.

Jagminas važinėjosi po miestelį, pasikinkęs arklį į daktaro briką, o kai pasnigo – jo šlajelėmis. Atvažiavo ir pas Pilimaną.

– Pilimanėle, širdede, atvažiavau paveizėti, kaip tu čia bevargsti.

– Aš nevargstu, aš būnu kaip buvusi.

– Ar nenorėtum persikelti pas Jazbučius į šiltą trobą?

– Nė už didiausį aukso gabalą!

– O ką anas tau daro?

– Kad negali padaryti, tai ir nedaro.

Jagminas pasigrabliojo kišenėse, surado ir atkišo vieną į popierių suvyniotą saldainį:

– Te, nuo užkandos atliko.

– Man nereik.

– Ar esi per gyvenimą bent vieną suvalgiusi?

– Esu. Ir ne vieną.

– Bet juk galiav ir be saldainio pasirokuoti?

– Pasirokuoti galiav.

– Pilimanėle, širdede, pirmadienį suvešim čia visas kolchozo karves, gausi anas melžti.

Pilimana net nuo lovos pašoko:

– Į Sibirą vežkit, gyvą pjaustykit, nemelšiu aš tokių karvių!..

– O dėl ko?

– Dėl to, kad anos tokios!..

Pilimana ir bijojo, ir laukė to pirmadienio. Anksti atsikėlusį dabar pati, kaip ponias gražuolė, išsikepė du raibosios kiaušinius, ją pačią sugavo, įsinešė į kamara ir užsidarė. Žadėjo ligi vakaro nekelti kojos į

lauką. Višta užšoko ant lovos, paskui ant kelių ir įsitaisė skreite, kaip buvo įpratusi. Glostydamą plunksnas, Pilimana, visa įsitempusi, klausėsi. Jau iš toli užgirdo karvių būbavimą. Kai užbūbavo pačiame kieme, neišlaikiusi išpuolė ant prieklėčio. Krito šlapdriba, ir Pilimana pačius pirmuosius pamatė Jazbutį ir dar vieną pusgalvį su ilgomis lazdomis rankose. Keturios žalmargės karvės dūlavo pro šlapdribą toliau.

– Jėzau!.. – griebėsi Pilimana už širdies. – Beržonskienė!..

Pirmosiomis akimirkomis negalėjo suvokti, kad jos niekaip negalėjo būti tos, anosios. Net ne dukters, gal jau tik anūkės. Šlapios, apdaužytos, atvartytos čia iš Dvaralio per visą mišką, per visą miestelį.

– Atidaryk duris!.. – šūkavo Jazbutis. – Tuoju aš anas sutvatinsiu į vidų!

– Aš tau sutvatinsiu! Patiko mušti?..

Pilimana atėmė iš Jazbučio lazdą ir numetė į šoną.

Apkabindama kiekvienos karvės kaklą, ji visas po vieną gražiai suvedė į kūtę. Uždariusi didžiąsias duris, užvėrusi mažąsias, atsisuko per petį:

– Pasakyk, kad dabar jau melšiu...

Kitą dieną patys žmonės atvedė dar dvi. Kas laikė po dvi, vieną būtinai reikėjo vesti į kolchozą. Arklius – tuos tai visus.

Toks ir tebuvo tas kolchozo karvių ūkis: šešios karvės, trys vežimai šiaudų ir du šieno. Kaip gyvuliai galėjo išlikti gyvi ligi pat pavasario?

Nereikėjo laukti nė to pavasario. Dar buvo toli ligi Kalėdų, o karvės jau pradėjo baubti, prasikalė visi kaulai, ir nugaros pavirto į pjūklus.

– Aš pati šersiu! – pareiškė Pilimana. – Tu tiktai girdysi!

– Mane pastatė šerti – aš ir šersiu!

– Aš žinau, dėl ko tu nori šerti! Tu savo karvei nuvagi šieno iš tų vargšių! Daugiau tu nevogsi! Aš kožną smilgą esu užsiznočyjusi!.. Baubia tos kankinės – lai baubia ir tavoji!

– Papūsk tu man į subinę!

– Jei aš papūsiu – lėksi per kiemą kaip plunksna!

Melžti tų karvių seniai nebereikėjo. Buvo gyvos beveik vienu vandeniu. Jazbutis pripildavo jo į didelę geldą pas šulinį, išvarydavo jas iš kūtės, ten jos ir atsigerdavo.

– Daugiau nevarinėk! – uždraudė Pilimana. – Nešiok vandenį į kūtę ir girdyk! Ar nematai, kad jau eina svyruodamos? Kai nuvirs – ar atkelsi?

– Kas gali tiek pritampyti?..

– Pritampysi! Tam ir esi!

Visą gyvenimą buvusi tokia rami, romi ir mažakalbė, Pilimana pati jautė, jog žvėrėja. Bet juk reikėjo kaip nors gelbėti tuos gyvulius. Ir dar neaišku, kaip čia yra: ar ji žvėrėja, šaukdama ant Jazbučio, ar jau seniai sužvėrėjo tie, kurie pasmerkė karves tokioms baisioms kančioms. Visai paio Pilimanos nervai. Ir vis dėl to baubimo. Vargšės baubdavo nuo ryto iki vakaro, šitaip šaukdamosi nors kokios pagalbos ir gailėstingumo. Ypač nykus ir visai nepakeliamas tas baubimas buvo nakties tamsoje, nespindint aplinkui nė vienam žiburiui. Tiesa, prieš vidurnaktį jis nutildavo, bet ir vėl prasidėdavo gerokai prieš aušrą. Pilimanai net kildavo mintis prašyti Dievo, kad ji apkurstų ar išprotėtų, ir tada nieko nebereikėtų imti į galvą.

Viskas. Pašaras baigėsi. Liko tik geras pusvežimis kraiko šiaudų, pernykščių ar užpernykščių.

Ir vėl snigo. Vertė tirštai, gausiai, ir pro tokį snigimą viskas aplinkui vos dūlavo. Ratinėj ji susirado senas rogutes, suvyniojo ir užmetė ant jų didelį maišą. Tiek metų gyvendama tik su gyvuliais, ji ne visus miestelyje ir pažinojo, todėl suko į kiekvienus namus, prašydama šieno ar šiaudų saujos, kimšo,

ką gavusi, į maišą ir vėl klampojo toliau, visa apsnigta it Kalėdų Senis. Ne visi ir turėjo kuo sušelpiti, karvę belaikė gal tiktai kas penktas ar šeštas, dabar žmonės valgė mažai ir juodai, visiems buvo pasninkas. Tačiau kiek ilgai ji galės šitaip kalėdoti? Žmonės pradės nebeduoti, kiekvienas taupys savo karvelei. Kas žino, kada šį metą ateis pavasaris, ankstyvas bus ar vėlyvas? Jei miestelyje niekas nebešelpa, Pilimana buvo pasiryžusi traukti į aplinkinius kaimus. Tegu juokiasi iš jos. Bet niekas nesijuokė.

Ji neapkalėdojo nė pusės gatvės, o jau turėjo kietai prisikimšusi maišą. Gailestingi dar tebebuvo žmonės, juk ir su jais pačiais valdžia ne ką geriau elgėsi.

Tempdama rogutes pro daržinę, Pilimana išgirdo, kad kūtėj kažkas kala. Pravėrė mažąsias duris – ir sustojo kaip stulpas. Jazbutis, pasiėmęs žalio medžio lazda, talžė jau nebesikeliančias karves, daužė per nugarkaulius, kam jos pačios nebeina prie šulinio gerti.

– Išgama!.. – suriko Pilimana, griebė keturnagę šakę, iškėlė į viršų ir puolė artyn.

Jazbutis, pamatęs Pilimanos veidą, iškart suprato, kad čia nebe juokas, metėsi bėgti, bet apsibrido per numestą kibirą ir parkrito keturpėscias. Bet ir keturpėscias skubiai ropojo tolyn. Ant to kibiro užlėkė ir Pilimana, griuvo pati, susmeigdamą šakės nagus į atstatytą Jazbučio subinę.

Ji nebūtų dūrusi, tik plokščiai aptalžiusi jam kuprą, gal kelis kartus vožtelėjusi ir per kepurę, tačiau dūrusi – ne.

Jazbutienė išlėkė į miestelį, parsivedė tokį felčerį, tas išgėrė butelį, išeidamas kažką parašė ant popieriaus. Gal kaip nors taip: „Vidurinėj kūno daly iš nugaros pusės pastebėtos keturios negilios durtinės žaizdos.“ Paskui Jazbutis tą popierių visur kaišiojo.

Po geros savaitės prie Pilimanos kambaros sustojo Jagmino šlajelės. Pilimana sėdėjo ant lovos krašto su višta skreite, bukai žiūrėjo į sieną ir beveik nepasuko galvos Jagminui įėjus.

– Pilimana, atėjo du šaukimai į teismą. Vienas tau, kitas Jazbučiui. Rytoj dvyliktą valandą turėsit abudu būti rajone prie teismo durų!

– Nežinau, nė kur tas yr.

– Jazbutis žinos. Duosiu arklį, ilgas roges, tu pati Jazbutį gulsčiau ir nuveši.

– Aš su anuo nevažiuosiu. Geriau savo kojomis eisiu.

– Penkiolika kilometrų – per tokį sniegą?!

– Tas nėra daug. O Jazbučio nevešiu.

– O dėl ko? Dėl ko?

– Tas gali pradėti rokuoties.

– Aš pasakysiu, kad nė vieno žodžio – nė vampt. Lai guli kniūbsčias ant šiaudų ir kriuknoja sau. Už nugaros tau gulės, ir viskas.

Pilimana tylėjo. Gal ji sunkiai galvojo, gal jai nelengva buvo ryžtis.

– Pilimanėle, širdele, tu nenumanai, koks geras dalykas čia išeina! Būsi pirmoji Lietuvoj, kuri taip karštai gynei kolchozo turtą! Laikraščiai aprašys!

– Aš ne kolchozą, aš kankinamus gyvulius gyniau!

– Bet tu taip sakyk! Kad ir ko klaustų, kaip tardytų, kartok kaip užsukta: gyniau kolchozo turtą!.. Ir nieko tau nebus! Dar dėkui pasakys!

– Man nereik.

– Bet ar tau sunkiai yr pasakyti: gyniau kolchozo turtą!..

– Sunkiai.

– Pilimanėle! Širdele!..

Pilimana nukėlė vištą nuo skreito, pastatė ant grindų:

– Jeigu atveši du vežimus šieno – sakysiu.

– Pilimanė!.. Iš savo širdies išplėšiu, nuo arklių nutraukiu, bet atvešiu!..

Ir vėl snigo. Tirštai, be vėjo, dideliais kąsniais. Beveik nieko negalėjai matyti. Jazbutis kniūbsčias gulėjo rogių gale ant šiaudų, Pilimana valdė arklį. Privažiavo mišką. Net ne mišką, o tokį lyg eglyną, su iššokusiais aukštytyn beržais, lyg didelį beržyną su paauglėmis eglaitėmis tarpuose. Pilimana sustabdė arklį, tylėdama atkišo vadžias Jazbučiui, kad palaikytų. Išlipo iš rogių ir nubrido per sniegą, kur tos eglaitės tamsiausiai dūlavo.

Kniūbsčias gulėsis, Jazbutis parvažiavo vienas.

– O kame Pilimana? – išvertė akis Jagminas.

– Iš kur aš galiu žinoti? Nubrido į tokias egles – ir nebeparėjo.

– O ko tu nepalaukei?

– Ir laukiau, ir vardu šaukiau, ir keikiau, bet kad neparėjo. Pamislįjau, kad išsigando to teismo ir parbėgo atgal į miestelį.

– O kamaroj nér?

– Niekur nér.

– Tikrai gal išsigandusi nusidavė į kitą rajoną...

Rudenį vaikai grybavo tame beržyne, ten tiltais augdavo guotės, parbėgę sakė, kad matė apgraužtą žmogaus kaukolę. O kad netoliese mėtėsi ir trikampiškai nuo kaladės atskelta pliauska, – jiems neatėjo į galvą pasakyti. Kiek tų kaukolių mėtėsi miškuose po karo! Vis tiek niekas nebūtų ėjęs žiūrėti.

Taip jie visi ir dingo: Martinkus, jo sesuo ir pati Pilimana. Karvės išdvėsė. Reikėjo vėl kelis žmones išbuožinti ir parsivaryti kitas.

Šv. Mikalina

Mokytoja Mikalina buvo ne žemaitė, kažkur iš Aukštaitijos, atsikėlusį į miestelį tais metais, kai vokiečiai uždarė Kauno universitetą. Ten ji mokėsi kartu su tokiu Povilu Beržonskiu, gal tas ir pasakė, kad mokykloje trūksta mokytojos, bet juk trūko mokytojų ir tuose miesteliuose, kurie daug arčiau jos tėviškės. O čia užkampis užkampiausias, keisčiausia tarmė, nesuprasi, nei ko klausia vaikas, nei ką sako suaugęs, baisia šturkštūs žmonės, grubus jų apsiėjimas. Bet ji neišvažiavo, o kodėl – juk nepaimsi ir nepaklausi. Kai ji čia atvažiavo – aukšta, jauna, graži – visi jaunesni vyrai bemat įtraukė pilvus, ištiesė pečius ir dažniau timpčiojo į viršų apsmukusias kelnes. Iš pradžių miestelio moterys sekė kiekvieną jos žingsnį, bet kad nebuvo ko: sekmadienį, išėjusi iš bažnyčios, ji pastovėdavo su tuo Beržonskiu po kaštonu, patyliukais ten kalbėdavosi, paskui gražiai paduodavo vienas kitam ranką ir išsiskirdavo. Ji grįždavo į savo mažą butelį pašte ir skaitydavo. Vakarop, kai gražu, išeidavo už miestelio, pavaikščiodavo žvyrkeliu, kartais niūniuodavo vaikščiodama. Moterys klausinėjo klebono, ar kartais ne kokia slapta vienuolė, tas pasakė, kad ne.

O paštas – tai medinis dviaukštis namas, įspraustas tarp kitų tokių pat. Pirmajame aukšte – tas paštas, antrajame – du maži buteliai. Suprantama, kad pašto viršininkas gyveno viename, o Mikalinos buvo tas kitas. Nors pašto viršininkas – paniuręs, nuplikęs viengungis, sudžiūvęs ir net susisukęs nuo tos viengungystės, bet moterys turėjo šiokių tokių vilčių:

– Kai ilgai trinsis viens kitam po akių, matysi, kad susikukuos.

– Ai, ne! Kad ligi pat keturių dešimtų – nieko, nenorėk, kad kas jau ir būtų! Gal vieniaušis koks, gal ką...

– Nepasakok! Manasis buvo kartu pirty, yr kiaušiai abudu! Pašto viršininką suėmė vieną pirmųjų. Rado jo albumuose anglišku, amerikonišku, braziliskų pašto ženklų. Paskaitė už šnipą – ir prapuolė žmogus. Tada ten atsikėlė pats leitenantas Per Bliuską, bet jis retai tepareidavo. Kiauras naktis sėdėjo daktaro namų rūsy ir tardė suimtuosius. Mokytoja Mikalina nebe vaikštinėjo vakarais už miestelio ir nebėniūniavo.

Ir anksčiau mažas tebuvo mažo miestelio gyvenimas, o dabar visai sunyko, susitraukė, sulindo pats į save kaip riešutas į kevalą. Trūko duonos, žibalo, drabužių, tačiau miestelyje dar netrūko vaikų, ir mokykla veikė. Uždėjusi savo delną ant jų mažų plaštakėlių, Mikalina mokė juos rašyti ir „m“, ir „a“, ir visas kitas raides. Vėliau jie užaugs į visokiausius vyrus ir moteris, bet visi bus jautę jos delno prisilietimą ir užuodę geltonų plaukų kvapą. Ajerais kvepėdavo tie plaukai, malūno tvenkinio ajerais.

Visi matė, visi žinojo, kokios buvo jos dienos, o kokios buvo jos naktys?

Abudu jos buto langai žiūrėjo beveik tiesiai į miestelio aikštę. Jos vidury, ne, gal kiek arčiau prie vienos iš susibėgančių gatvių, buvo pastatytas medinis kryžius, ir dvi eglės – jau aukštesnės už tą kryžių – žaliavo iš šonų. Jeigu eglės, tie liūdnieji medžiai, – vadinasi, kažkokiam tragiškam įvykiui paminėti, kokiam – ji dar nežinojo. Gal čia žuvo koks nepriklausomybės kovų savanoris, gal kas kitas, nes eglaitės negalėjo praaugti kryžiaus per kelerius metus. Ir nepriklausomybės kovų prie miestelio nebuvo, tik aštuonioliktaisiais, pasinaudoję tarpuvaldžiu, keturi bolševikėliai įkūrė savo „revoliucinę“ tarybą, bet po kelių savaičių nuo Sedos pusės atėjo Plechavičius su vyrais, bolševikėlius išvaikė, o patį aršiausią pasivarė už miestelio ir nušovė. Tą ji žinojo iš mokyklos sargo.

Ji neturėjo ant langų ilgų gražių užuolaidų, tik tokias šviesias kartūnines iki pusės stiklo, – stovėdamas apačioj ant grindinio ne ką tu ten pamatysi, tik lubų kraštelį. Todėl jai nereikėjo vos atsibudus eiti prie lango jų traukyti. Jos taip ir šviesuodavo užtrauktos per visą dieną. Ji tiktai žvilgtelėjo į pilkai užmūrytą dangų ir pasiėmė skėtį. O apačioj, ant šlapio grindinio, sustojo kaip įkalta. Akis pati pamatė, kad po kryžium kažkas baltuoja. Ten gulėjo du, išrengti iki marškinių ir basi. Kraujas niekur neraudonavo. Nei ant kūnų, nei ant akmenų, nakties lietus viską nuplovė. Ji nusuko žvilgsnį, nudūrė galvą ir nuskubėjo mokyklos pusėn, o eidama kartojo kaip užsukta: „Šiandien neik ir nestovėk prie lentos, šiandien neik ir nestovėk prie lentos, juodame fone vaikai tuojau pamatys, kokia tu išbalusi ir išsigandusi...“ Vaikai patys buvo išbalę ir išsigandę, bet jie per laiką pripras.

Jau pačią pirmąją žiemą, kai ji viena liko išvėsusioje mokykloje ir karpė baltas snaiges Kalėdų eglutei, tyliai įėjo mokyklos sargas ir pakvietė arbatos. Du tokie mieli senukai, kurie viską darė kartu: kūreno krosnis, plovė grindis, šlavinėjo takus, barstė smėliu, buvo prisodinę po langais alyvų ir jazminų. Vos ne iki pat Vėlinių didžiojoje klomboje vis žydėjo ir žydėjo jurginai. Jiedu ir glaudėsi čia pat mokykloje, pas juos visuomet būdavo šilta ir švaru, ir net vakare kvepėjo neseniai išplautomis grindimis. Gal vieni patys miestelyje suprato, kaip sunku čia jaunai merginai tarp svetimų, o dar žiemą, o dar ilgiausiais vakarais, o dar nemokant tarmės, kuria visi aplinkui šneka, ir vis bijant apsijuokti. Suprato gal ir ne vieni patys, tik vieni patys vis kvietėsi tos arbatos. Vėliau ji ir nekviesta užeidavo. Smalsūs, guvūs buvo senukai, domėjosi, iš kur ji kilimo, kas tėvai, o kaip pas juos vadina šitą daiktą, o kaip aną, lyg būtų kokie kalbininkai. Ji mielai pasakojosi, mielai pati klausėsi, nes jiedu juk buvo miestelyje gimę, augę ir pasenę, viską apie jį žinojo, visus pažinojo, ir jau tada jos galvoje šmėstelėjo ta mintis, bet šmėstelėjo ir dingo...

Tą rytą ji negalėjo vesti pamokų. Prigrasiusi vaikus, kad daugiau neitų į aikštę prie kryžiaus ir nespokсотų į pamestuosius, ji pasibeldė pas senukus, nekviesta atsisėdo, pasidėjo alkūnes ant stalo, įsikniaubė į jas ir apsiraudojo. Niekas jos neguodė, netildė, ji verkė, kol išsiverkė.

Abudu senukai sėdėjo greta ant lovos krašto ir žiūrėjo į langą. Tada sargas ir pasakė lyg pats sau:

– Ten guli Vaškys ir Ruginis.

Ji įsidėmėjo. O senoji pridūrė:

– Vaškys dar buvo iškūlęs mokyklos langą. Svaidėsi sniegais – ir iškūlė.

Šį kartą jai nepasiūlė arbatos. Kaip būtų dabar ją gėrę? O sargas pasakė ir dar:

– Mes, Lietuvos savanoriai, visi buvom surašyti. Kas žuvo, kas buvo sužeistas, kas paliko gyvas. Nė vieno neužmiršo.

Namo ji grįžo lėtai, vis taip pat nudūrusi galvą, o kai ėjo per tiltą, subildėjo po kojomis senos lentos, ir kartu su tuo bildesiu į jos galvą įsirėžė, įsikalė mintis: „Šalis, kuri užmiršo savo žuvusius vaikus, pati yra pasmerkta žūti. Anksčiau ar vėliau.“ Ir kita mintis nei iš šio, nei iš to: „Kokie jie senukai!.. Juk neturi dar nė šešiasdešimties metų!“

Jai labai patikdavo ką tik išplautų grindų kvapas. Savo grindis ji plaudavo tris kartus per savaitę. Paskui sėdėdavo nieko neveikdama ir svajodavo. Taip kvepėtų jos tikrieji namai, kuriuose ji gyvens ir pasens. O paskutinis kvapas, kurį ji užuos, tegu būna šalto šulinio vandens ir degančio vaško. Ir kvapas vabalo, kurį anūkė netyčia sutraiškė delne, atbėgo skubiai pakviesta iš kiemo ir dabar stovi prie lovos, kaltai slėpdama tą delniuką sau už nugaros.

Ji nuplaudavo ir laiptus, bet tiktai kartą per savaitę. Laiptų plovimas nebuvo malonus darbas. Jai atrodydavo, kad Per Bliuską, kuris grįžta paryčiais iš daktaro namų rūsio, ant savo batų gali parnešti kraujo.

Prieš ją čia gyveno senas našlys mokytojas. Vasaros dieną, pasiėmęs knygą, jis nuėjo į Prūdgalius. Knygą rado ant kranto, o jį patį – jau iškilusį iš vandens prie ajeryno. Tokia mirtis per karą jai visai neatrodė baisi. Viskas čia buvo taip, kaip jis ir paliko išeidamas: baldai, knygos, pasiklota lova, maža keptuvėlė ant mūriuko su įmesta į ją duonos riekele, o toje riekelėje – net jo dantų kandimo žymės. Ji apsiverkė pamačiusi, bet paskui apsiramino: tas senas mokytojas šitaip jai tartum perdavė ir savo knygas, ir savo kasdieninę duoną. Nors susi–rišk į mazgelį ir nešiokis ant kaklo.

Kai pirmą kartą plovė grindis, stengėsi pasiekti visas kertes, visus užkaborius už baldų. Tarp mūriuko ir sienos buvo siauras tarpas, jame tilpo tik aplamdytas šiukšlių kibiras. Ir tas buvo išneštas, ant dugno baltavo dviejų kiaušinių lukštai. Pakėlė kibirą ir pastatė už savęs. Tas tarpas turėjo būti nešvariausias. Jai pasirodė, kad vienas grindjuostės gabalas, įkypai suleistas su kitu, tartum kliba. „Vajėzau! – pasibaisėjo. – Pro čia man prilįs pelių!..“ Paklibino pirštais, bandė pastumti į kairę, dešinę, patraukti į save, bet nebuvo už ko suimti. Tada pakišo po ja mokytojo duonriekį peilį – ir lengvai pakėlė į viršų. Iš grindjuostės kyšojo du mediniai dygliukai, o grindų lentoje buvo matyti dvi skylutės. Sujuodavo plyšys, į kurį galėjai įkišti ranką. Lengvai įstatė grindjuostę į vietą. Buvo sau ta slaptavietė – ir tegu būna. Ji dar neturėjo ko slėpti.

Pati žinojo, kodėl dabar prisiminė tą slaptavietę, kodėl taip lėtai eina per tiltą, kodėl dar lėčiau kyla grindiniu į kalną. Jie tebegulės ten, o ji nedrįs dar kartą į juos pažvelgti. Gana to, kad dabar jau žino abiejų pavardes. Vakare užrašys. Užrašys ir tai, kad Vaškys buvo iškūlęs mokyklos langą, o dabar, spalio dvyliktą dieną, guli nušautas ir pamestas miestelio aikštėj.

Dabar, būdama tarybinė mokytoja, ji nebegalėjo užėti nei į bažnyčią, nei į kleboniją. Iš klebono šeimininkės sužinotų labai daug miestelio istorijų ir visas užrašytų. Net pačiai atrodė, kad yra pasimaišiusi dėl tų savo užrašymų. Jau kiaurai suprato viską žemaitiškai, tik neturėjo vilties pati kada nors išmokti. Neišmoksi, žemaičiu reikia gimti. Ir jautė, kad miestelis tartum palengva atitirpsta, – dar nepriėmė jos visai už savą, gal dėl žemaitiškai nemokėjimo, bet ir nebelaikė suvisam svetima. Žemaičiai turėjo patys įsitikinti, kad mokytoja vieną dieną nepames jų vaikų ir nedings, neatlaikiusi gyvenimo čia gūdumo, grubumo ir nuošalybės.

To vakaro užrašas buvo ir pirmas, ir pats trumpiausias. Svarbiausio ji dar nežinojo: kur juos užkas? Žvyrijose ar Velėnijose? Velėnijomis žemaičiai vadina durpynus. Aplink Žvyrijas buvo vaikščiojusi, o į Velėnijų pusę niekada net nepasuko, – kam jai ta bjauri liulanti vieta?

Kai užrašė tuos kelis sakinius, susimąstė: kokių ji turi juodų drabužių? Turėjo vieną juodą sijoną, jos žieminis paltas taip pat buvo juodas. Turėjo ir juodą skarelę, nusipirko dar Kaune, kai reikėjo važiuoti į tetos laidotuves. Pasirodo, viską ji turi.

Iki vidurnakčio jie nieko nesiims. Tik tada, kai bus pats pavargusių žmonių įmigis. Ir gal visai ne šią naktį, o kitą ar net trečią. Bet ji bus pasiruošusi. Numigs iš vakaro, o prieš vidurnaktį atsikels.

Ji stovėjo priešais nuskendusio mokytojo veidrodį, svarstydamą, kaip čia geriau apsirišti juodąją skarelę, kad matytųsi tiktai akys. Dabar gerai. Kai ji sėdės tamsoje, užsigesinusi lempą ir prisikišusi arti lango, iš lauko tikrai neturėtų boluoti nei jos šviesūs plaukai, nei veidas.

Dabar ji taip ir padarė, tartum pasitreniravo. Nelijo, bet nebuvo ir mėnesio, spalio naktys retai būna šviesios. Ji tikėjosi, kad tamsoje už lango įžiūrės dvi baltas dėmes, juk jie guli visai netoli, beveik po jos langais, ir turėtų balkšvuoti apatiniai jų marškiniai. Bet nebalkšvavo. „Kodėl?.. Kodėl?.. – ji daužė kumščiu sau į kelį. – Ar aš pusaklė kokia, kad neįžiūriu?..“ O po valandėlės jau ramino save kitais žodžiais: „Palauk. Nepulk į paniką. Negali nieko matyti, bet gali viską girdėti.“

Neišskraidins jie pamestųjų oru kaip kokie šikšnosparniai, atvažiuos, pasikinkę arklį, arba atburgs savo kledaru sunkvežimiu. Caksės į grindinį arklio kanopos, dardės tekiniai, o sunkvežimis kels dar didesnę triukšmą.

Privažiavo tas sunkvežimis tiktai naktį iš sekmadienio į pirmadienį, bet ji laukė pasiruošusi. Leitenanto nebuvo namie, niekas negirdėjo, kaip ji nulipo laiptais. Variklio garsas tolo į Žvyrijų, ne į Velėnijų pusę. Velėnijos gana toli už miestelio, ten jie patys gali užsirauti ant partizanų.

Variklis nutilo Žvyrijose. Labai arti ji nėjo, atsitūpė duobėje, klausėsi, kaip jie ten darbuojasi kastuvais. Ji ateis čia dieną, aiškiai pamatys šviežiai sujudintą žvyrą. Aprašys viską parėjusi ir net nubraižys planelį.

Vakarais ji labai daug mąstė. Kitos jos amžiaus moterys tikrai tiek daug negalvoja. Ji galvojo ir apie tai, kad turėtų kam nors pasisakyti, tačiau kam? Mokyklos sargui? Klebonui?.. Ne, ne laikas. Ir tų užrašų dar tiek nedaug tėra. Ji tik surašė visus miestelio sribokus ir abu saugumo tardytojus – Per Bliuską ir tą kitą, surašė išvežtus, pasitraukusius su vokiečiais, paimtus į rusų kariuomenę, išbuožintus, atbėgusius į miestelį iš kaimų, kad nebūtų nubausti partizanų, – viską sužinojo iš sargo. Buvo beužrašanti ir sribokų vaikus, kuriuos mokė, jų buvo penki, bet sėdėjo, sėdėjo prie stalo pasirėmusi ir neužrašė.

Tą dieną atvažiavo iš rajono švietimo inspektorius, apžiūrėjo visą mokyklą, dar buvo ir tuščių užrakintų klasių, pasakė, kad nuo kito rugsėjo mokykla bus priauganti, – kiekvienais mokslo metais prisidės po klasę, kol pavirs į septynmetę, reikės iš kažkur ištraukti dar keturis mokytojus. Turėjo išpasakoti inspektoriumi, ką mokykla ruošia spalio šventėms, kokius eilėraščius vaikai deklamuos apie Staliną. Jam išvažiuos, ji ir mokė tų eilėraščių, bet labai įsiskaudėjo galvą, ji pasibeldė pas sargą pasakyti naujienos ir išgerti arbatos.

Tą kartą jie kalbėjosi net ilgiau nei paprastai. Jau nebegulėjo aikštėje Vaškys ir Ruginis.

– Ir niekas nesužinos, kur užkasti kaip šuneliai... – sargienės akys buvo pilnos ašarų.

– Yra, kas ži... – ir Mikalina prikando lūpą. Sargas labai atidžiai pasižiūrėjo į ją:

– Aš esu Beržonskių dėdė.

Vajėzau, kaip Mikalinai staiga atlėgo!..

Jau visai čia pat buvo Visi Šventi. Mikalina vėl apsirengė juodai. Negalėjai žinoti, ar nebus ten pastatę sargybinio. Retai pasitaiko toks oras, kad per Visus Šventus – ir be vėjo, ir be šlapdribos.

Pritūpdama tai vienoje, tai kitoje duobėje, Mikalina artėjo prie jai žinomos vietos. Du kartus pargriuvo, bet iš rankų nieko neišmetė. Nebuvo tikra, kad taip tiksliai ir pataikys, bet nors daugmaž.

Rytui auštant vieniša žvakė, įstatyta į stiklainį, dar tebedegė Žvyrijose.

Artėjo tos spalio revoliucijos metinės. kažkas atvažiuos iš rajono ir, žinoma, skaitys ilgą paskaitą. Jos mokinukai, jau išmokę keturis eilėraščius apie Staliną, turėjo šį vakarą juos deklamuoti miestelio klube, – duok Dieve, kad neišsigąstų, nesuklystų, neužsikirstų. Bus bėdos. O klubas – tai buvusi šaulių salė. Nuskendęs mokytojas prieš karą statydavo joje vaidinimus, buvo subūręs styginių orkestrėlį, šitą jį irgi aną vakarą užrašė. Dabar klube vykdavo tiktai šokiai, nedažnai, kas antrą, kas trečią sekmadienį. Vyks ir šiandien. Ji nė karto juose nebuvo, anksčiau pati nenorėjo, o dabar – nė už ką. Kaip galima šokti salėje, kurios languose dar neseniai atsispindėjo ant grindinio pamesti lavonai?..

Nors buvo pirmadienis, ji tikėjosi ilgiau pamiegoti. Pamokų nebus, apie vidurdienį ji paskutinį kartą parepetuos su vaikais. Ją pažadino graudus, nykus karvių mūkimas. Prišoko prie lango, pažiūrėjo per užuolaidėlių viršų. Krito tiršta stambi šlapdriba, per ją kažkur varė keturias neryškiai dūluojančias ir mūkiančias karves. Jos širdį staiga užgulė toks nykumas, tokia bėdos nuojauta, kad ji nieko daugiau nesugalvojo, tik vėl kristi į lovą ir įsikniaubti į pagalvę. Nereikia ieškoti priežasčių, kodėl toks nykumas staiga užgula širdį, vis tiek niekada nerasi. Reikia laukti ir išlaukti. Po valandos, po kitos jis ir pats praeina.

Į duris kažkas beldėsi. Vakar ji šiaip paklausė mokyklos sargienės, ar jie raugiasi žiemai kopūstų, dabar, matyt, jų ir atnešė. Bet už durų, maloniai šypsodamasis, stovėjo leitenantas Per Bliuską, rankoje laikė popieriaus lapą.

– Atėjau prašyti jūsų pagalbos.

– Nežinau, kuo galėsiu padėti.

– Aš paaiškinsiu.

– Tada prašom, – ir ji pasitraukė atbula, norėjo greičiau jį pervesti per nesutvarkytą virtuvę, vakar vakare vėl tęsė tuos savo užrašus.

Ji atsisėdo ant lovos krašto ir jam ranka parodė į kėdę prie stalo:

– Prašom sėstis. Ten.

– Aš pastovėsiu, – ir stovėjo priešais toks aukštas, toks nemalonus, kad ranka pati pakilo prie kaklo: ar neatsirišę ant krūtinės raišteliai?

– Miestelyje šiąnakt prikljuota proklamacijų, – leitenantas perlenkė lapą pusiau, bet ji spėjo perskaityti, nors ir aukštyn kojom. Žaliu mokykliniu pieštuku. Spausdintom raidėm. Puslankiu: „Už Tėvynės laisvę!“ Ir apačioj – Gedimino stulpai. – Teksto neskaitykit, apačioj yra eilėraštis. Ar esat kur nors jį skaičiusi anksčiau?

Kai ji perskaitė, vėl paklausė:

– Maironio?.. Brazdžionio?..

– Ne.

– Gal esat skaičiusi jį kur nors spaudoj? Žurnale? Laikrašty?

– Ne.

– O gal Beržonskio?

Ji pati pajuto, kaip staiga išraudo – iki pat tų raištelių. Papurtė galvą, tiktai šiek tiek ją nuleido:

– N–ne.

Leitenantas atsiėmė popierių, įsikišo į kišenę.

– Ačiū, kad padėjot.

– Kad nepadėjau.

– Padėjot, padėjot.

Jis pasisuko eiti, o ji – atsistojusi nuo lovos – paskui jo nugarą. Vos neatsirėmė į ją, kai Per Bliuską staiga stabtelėjo virtuvėlėj. Atremti į mūriuką stovėjo jos prastieji žieminiai batai, storai aplipę ir moliais, ir žvyrais. Kodėl, kodėl ji laukė, kad jie išdžiūtų?

– Apsirenkit.

...Kai ėjo miestelio gatve greta vienas kito, ir jiedu vos dūlavo pro šlapdrią...

Romualdas Granauskas, *Šventųjų gyvenimai*, novelių apysaka, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, p. 21–35, 36–47.